

A száz évvel ezelőtti árvíz szörnyű pusztítása a mai ember számára már csak korabeli dokumentumokból fölcsapó jeladás. Az akkori összefogás és küzdés mindennapi munkánkhoz is erőt ad. S ehhez segít Segesdi György krómaccéllemezekből formálódó árvízi emlékműve...)

— *Amikor a Tanácsköztársasági emlékművet átadták, nem volt egyértelmű a hozsanna. Meg is született a nem minden él nélküli mondás: Állj meg villamos, el-ütötte a libámat! Persze már ez is a szeretet és a barátkozás jele volt. Mit gondol, hogy fogadják majd az árvízi emlékművet?*

— Szigorú önkontrollal dolgozom. A mércét magamnak állítom föl. Úgy érzem, tisztában vagyok értékeivel. Ha az emberek megértik és megszeretik, annak csak örülhetek...

TANDI LAJOS

SZÍNHÁZ

Köz, élet, rajz

MARÓTI LAJOS ESETTANULMÁNYA A SZEGEDI KISSZÍNHÁZBAN

Történelmi időkből gázolnak színpadra és mai életünkben sétálnak át, fölváltva, eddigi drámahősei *Maróti Lajos*nak. Amikor jó két esztendeje a szegedi Kisszínház bemutatta, *Léner Péter* rendezésében, az *Egy válasz történetét*, az értelmiségi létforma kisanalízisét, még jobbadán egydarabos szerzőként tartották számon. Holott a Giordano Bruno alakját megidéző *Az utolsó utáni éjszakának* budapesti, nemzeti színházbéli sikere (ahol Maróti először jelentkezett színpadon) nyomán már eljártszotta Győr a *Vénasszonyok nyarát*, amit az író „házi használatban” a maga Macskajátékának nevez. Most viszont, hogy Léner viszonylag rövid idő leforgása alatt újabb alkotását segítette a szegedi kisszínházi deszkákra, a *Közéletrajzot*, igencsak kinötte az egydrámás szerzők öltönyét. A Hevesi Sándor téren Sinkovits Imre Dantéja viszi sikerre estéről estére *A számkivettét*, Maróti jó másfél órás monodramáját, s újabb bemutatóját is előkészíti a Vígszínház, az ókori bölcselő Platonról (*Az állam*). Termékeny esztendőt ígér tehát Marótinak az idei, legalábbis az első hónapokra nem panaszkozhat. Szegeden pedig, ahol úgy éhezik a mai magyar drámát, mint egy falat kenyeret, s hosszú évek óta titkos vágya, reménytelen buzgalma a színháznak szert tenni „háziszerezőre”, akivel kölcsönösen jól járnak, s akire — *horribile dictu* — bejön a közönség, kellemes közérzetet váltott ki az újabb Maróti-premier. Ráadásul, hogy nincs híjával némifajta kontinuitásnak: a *Válasz* is, a *Közéletrajz* is mindennapjainkból merít kisebb-nagyobb merőkanállal, ám akad itt közelebb rokonság, annak a bizonyos Menyhért elvtársnak személyében, aki fondorlatos módon érdekeltté lesz egy válasz történetében (pontosabban hivatali rangjánál fogva belép a zűröző értelmiségi fiatalok családi tűzfészkébe); a *Közéletrajz* színpadán mintha új életre kelne, sőt osztódással szaporodna.

Közgondolkodásunk egy ideje makacsul diagnosztizálja az ötvenes évek társadalmát. Megvallatja a fényes szellők szárnyára kikövesedett legendákat, az országépítési láz nagy tetteitől a személyi kultuszig, a tervecsalások mechanizmusáig. Ehhez asszisztál Maróti „esettanulmánya”, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy tiszta vizet a pohárba, szűrjük le az értéket az értéktelenből, az erkölcsöst az erkölcstelenből, az igazat a hazugból, végső fokon tehát a tanulságot a történelemből. E szándék

pikantériája, ha éppen a világos válaszokkal marad adósunk: föltesz jó néhány sztereotíp kérdést (a szerző kifejezése, így írja le a műsorfüzetben), futólépésben körüljárja, s általában beéri az elsősegély-nyújtásra érkező orvos gyors látogatásával. Nem azért, mintha elsieltett kéziratot hagyott volna a színháznál. Ellenkezőleg (munkásigazgató hősének, e kérges kezű „kalapos királynak” sorsát hosszasan hordozta magában), a darab karaktere ilyen: az ország történelmének két évtizedét, sőt bizonyos összefüggésekben még gazdagabb terepnumát barangolja át, napjaink szaggató gondjaira is rákacsint; egyetlen előadásba zsúfoltan egészen egyszerűen nincs mód a mélyfúrásra. A Közéletrajz azoknak az időknek krónikáját lapozza föl, midőn a munkásosztály vasöklével könyörtelenül lesújtott a nép ellenségeire, ám legderekből kádereit a tenyérrel hordozta. Szükségszerűen történt tehát, hogy 1948-ban a munkáshatalom Kalapos Vincét hatszázadmagával kiemelte az esztergapad mellől, s valami színházba vitte, ahol fölállt egy elvtárs bejelenteni: holnaptól államosítjuk a száz munkásnál nagyobb üzemetek, s az elvtársakat jelöljük igazgatóknak. Az a hatszáz, sose látta egymást, egy emberként ugrott talpra, s elénekelte az Internacionálét. Ily stílszerűen antréval kezdődött Kalapos Vince karrierje. Maróti Lajos darabja pedig méltatlan nekrológgal: Kalapos Vince halott, s egykori gyárában tanácstalanul néznek össze a munkások, pontosan azt sem tudni, öngyilkosság vagy baleset áldozata. Akad, aki mit sem hallott róla, mások mindössze annyit, főnnállásának éveiben jó futballcsapatot szedett össze a város, s mint képviselő kihajította az IKV-nál, hogy megreperálják Panaszos néni csöpögő vízcsapját. Kalapos Vincének, ennek az ipari Ménesgazdának története persze jóval bonyodalmasabb história. Színpadra küld tehát Maróti egy Jász-Suba névre hallgató szociológust, járjon a dolgoknak utána, faggatózzon e „társadalmi fenomén” kilétéről a kortársaknál: kartársaknál, sorstársaknál, vezetőknél, beosztottaknál, melósoknál, hivatalnokoknál, kártyapartnereknél, barátoknál, ellendrukkereknél. Szociológusunk a színpad sarkában vet horgonyt, s meginvitálja a szereplőket Kalapos Vince környezetéből, mondanák el, hogy s miként kanyargott a munkásigazgató életútja az ország történelmének széles sztrádáján. A szereplők nemcsak elmondják, el is játsszák az egyes epizódokat, természetesen az időközben megleveledő Kalapos Vincével: dióhéjban ennyi a darab cselekménye.

Feszített munkatempó, irreális tervezés, a valóságos munkasikerekre porlasztott látszatsikerek hajszolása jellemezte az első időszakot. Amikor Kalapos Vincét főntől a politikai, lentről a gazdasági kényszer dugattyúja nyomta-nyomasztotta csaknem addig, míg össze nem lapította. Ilyen az, ha a terv teljesítésének nem a ténye, hanem a tudata, akár hamis tudata jelenti a politikai kérdést, a varázsigét, mely hol a miniszteriális kiküldött, hol a tanácselnök mormolásában pattintja föl a kapukat, s amit kénytelen-kelletlen Kalapos Vince is diktátumként harsog a beosztottjainak. Munka helyett a munka prostitúciója, ha a laza tervet hússzorosan lehet és kétszázszorosan kell túlteljesíteni: tudja ezt Kalapos Vince, s mégis, mert főntől elvárják, szemet huny az adminisztratív csalás fölött, ahogy kétezer százalékos sztahanovistát kreálnak, a raktári nyersanyagot meg félkészárúnak minősítik, kerül amibe kerül — esetünkben a gazdasági igazgató fejébe, aki így két rossz közül választhat: ha jóváhagyja a csalást, a gazdasági rendőrség teszi rá kezét, ha ellene szegül, a politikai. Felelősségre vonható-e valaki az ötvenes éveikért pusztán azon az alapon, hogy benne élt, s alkalmazkodott? A válasz kétarcú. Kalapos Vince — Maróti jóvoltából — megússza ötvenhatot, családi okok miatt külföldi üdülésre távozik, a zűrzavar végefelé ugyan betoppan, ám az ellenforradalom lényegében elzúg fölötte, megtartja igazgatói székét, s láthatóan tanul a múlt hibáiból (talán csak nem külföldön?), s igyekszik nem ott folytatni, ahol abbahagyta. Időközben a közélet gondjait családi konfliktusok súlyosbítják. Előbb lányának házassága ellen hadakozik körömszakadtáig (politikai megaliansznak véli, ha reakciós múltú familia rokonságába kerül, illetékes helyen fejmosást kap érte), később meg a fia keveredik holmi maoista csoportba (s begyűjti a rendőrség). Van-e magánélete a közéleti embernek? — feszegeti Maróti. Hísz Kalapos Vincének egyetlen nyugodt perce sincs: edzőműhely kell és vállalati üdülő, pébé-ülés és minisztérium, szovjet vendégek, holland parlamenti de-

legáció, egyetem és diplomatervező (mert a munkásigazgatótól magas végzettséget követelnek), nem csoda, ha elhanyagolja Erzsébet asszony jammerolásait, meg a Kisváci asztmáját. Mese nincs, a munkásigazgató népszerű káder, tud országos dimenziókban gondolkodni, lehetőségei korlátlanok, tehát képességei is csak-csak akadnak hozzá: képviselővé választják. S hogy a gyára szériában nyeri az élüzem címet, hamarosan megérkezik a személyes elismerés is, természetesen felsőfokon, hisz így dukál: a Kossuth-díj.

Kalapos Vincét életének nagy pillanata olyankor éri, amikor mindent elhagy magáról. Fejébe száll a dicsőség, elszalad vele a ló, a gyárat személyes tulajdonként kezeli. Egyik baklövést követi el a másik után: megváltik leghívebb barátjától és szakemberétől, a műszaki igazgató Ábrahámtól, a vállalat népszerű „agytrösztjétől”, s bár helyébe fiatal, érdeemesnek látszó kádert hoz (akkor még nem tudja, leendő konok utódját) döntése emberileg méltatlan, elszélt, a későbbiek során képtelen korrigálni. S miután hatalmi allűrjeit szakmai tévedések garmada tetézi (laikusként szerződést ír alá, amivel milliókat dobhatnak ki az ablakon), leváltják, pontosabban félreállítják: igazgató helyett elnöke marad a trösztnek, olyasfajta hatalommal, mint az angol királynőé. Kalapos Vince emberi vesszőfutása ezután kezdődik. Nehéz beletörődnie a megváltoztathatatlanba, a bársonyszék után töri a hokedli, cimborái átmennek a túloldalra, hivatalbeli kebelbarátai is cserben hagyják, megfagy körülötte a levegő, egyéni tragédiája beteljesedik. Milyen a jó vezető? — vilantja föl Maróti az újabb költői kérdést, költőt, mert a válasz jobbra ugyancsak indirekt: a Kalapos Vincék fölött eljárt az idő. A szociológus nehéz sóhajjal söpri hát jegyzeteit. „Ki volt Kalapos Vince? Hőse volt a kornak vagy áldozata? Rontott vagy javított? Egyéniség volt, jelen volt, hatott, energiáival és elfáradásaival, erényeivel és bűneivel egyaránt — egykori jelenléte minősíthető, de meg nem történtté nem tehető.” Így Jász-Suba dodonai summázata, amolyan záró-akkordféle, amivel persze csupaszon nehéz mit kezdeni, ámbátor nem is igen fontos. Maróti totális igénytelenséggel vázol föl bő két évtizedes közéletrajtot, szimpátiájával és ellenszenvével kiki sáfárkodjék szabadon. Hanem két évtized társadalmi fejlődésrajza egy dráma méhének nehéz teher, vaskos regényben sem könnyű kihordani, szükségképpen tehát elnagyolt fejlődésrajtot lát a néző.

A darab csalhatatlanul fölmérhető közönséghatását néhány parádésan kihegyezett jelenete és figuráinak közülünk valósága garantálja. Léner Péter rendezése magabiztosan talált rá az egyetlen lehetségesnek tűnő megoldásra: mindenki a fedélzetre (helyesebben *Jánosa Lajos* mélységében tagolt tárgyalótermébe, ahová a kellő pillanatokban *Somogyi Károlyné* találó típusportréit eretik alá), hogy az egyes epizódok jelentőségét a közvetlenül érintettek szemtanúként is hitelesíthessék. Léner fölporgeti a cselekményt, okosan, szellemesen ritmizálja, s érzékenyen ügyel arra is, hogy el ne sikkadjanak a darab felhangjai. Szerepösszevonásai megérnének egy külön „esettanulmányt”, amiképpen *Barta Mária*nak, *Szendrő Ivánnak*, *Bagó Lászlónak* és *Gyürki Istvánnak* sanszot ad a hasonló karakterű figurák szembesítésére. Nyugtalanító a kérdés (adósunk vele Maróti): rokonszenves figura Kalapos Vince vagy ellenszenves? Tény viszont, *Kovács János* szereti. Azonosulni tud erényeivel és hibáival, bizalmas, meghitt viszonyban áll vele, s ez a képessége átsüt a nézőtérre, azt is mondhatnánk, éltető melege az előadásnak, hiszen láthatóan több köze van hozzá, mint egy jó színésznek egy jó szerephez általában. Hasonló érzelmi többlet hullámszik át *Mentes Józsefből* is a darab legszimpatikusabb szerepére, Ábrahám főmérnökbe. *Király Levente* nem egészen gáncs nélküli Gács elvtársa szellemes grimaszokat hint szét, ifj. *Újlaky László* eszköztelenül állítja elénk a szociológus hűvös objektivitását, *Egerváry Klára* aggódó indulatokkal Kalapos Vincénét, *Fekete Gizi* lobbanékonyan a lányát. *Máriáss József* (Főprépost) szeriöz alakítása és *Kátay Endre* mértékletesen nagyvonalú Podmaniczkija sorolható még az előadás emlékezetes pillanataihoz. *Mialkóvszky Erzsébet* jelmezei is arról tanúskodnak, hogy a darab mirőlünk szól, megtörténhetett volna bármelyikünkkel: ezért kínál jó szórakozást.

NIKOLÉNYI ISTVÁN